

Wil Schackmann

DE BEDELAARSKOLONIE

DE OMMERSCHANS, HET EERSTE LANDELIJK GESTICHT
VOOR LUILEVENDE ARMEN

'Geschiedschrijving die verrassende inzichten biedt, ontroert en vermaakt.'

- LEEUWARDER COURANT

HOOFDSTUK TWEE

Zoodat het gebouw

zeker half julij

voltooid zal zijn

januari 1822-8 september 1822

Het is bijna niet doenlijk deze lieden langer opgesloten te houden, pagina 49

Gebaseerd op:

- de circulaire 'Voorwaarden waarop de Permanente Commissie van Weldadigheid bereid is voor de overneming van bedelaars te kontrakteren', invnr 1405. NB: in de circulaire wordt gemeld 'Goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 28 augustus 1821 no. 79',
- contractenboek deel F, 'Kontrakten met verschillende Autoriteiten, Korporatien en Sub-Kommissien van Weldadigheid, voor de plaatsing van personen in de kolonie de Ommerschans, tegen jaarlijksche betaling van f 30:- of f 40:- per hoofd, gedurende 16 jaren; - welke kontrakten door de Plaatselijke Besturen gegarandeerd en door het Gouvernement geapprobeerd zijnde, tot onderpand voor de daarop genegocieerde gelden bij de H.H. Vlaer en Kol berusten.', invnr 1394
- op deze basis gesloten en (deels) bewaard gebleven contracten, invnr 1441,
- de *Star* februari 1822,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 11 november 1821, invnr 59,
- brief van Grietman Rengers aan de permanente commissie dd 12 november 1821, invnr 59,
- brief van de permanente commissie aan de Grietman en Assessoren van Wymbriteradeel dd 19 november 1821, invnr 352,
- brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 3 december 1821, invnr 59,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 6 december 1821, invnr 59,
- melding van tijdelijke desertie van enkele personen uit Wymbriteradeel en de overbrenging van andere naar de Ommerschans door de directeur dd 17 december 1821 in brievenboek invnr 20,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 30 december 1821, invnr 59.
- brief van de permanente commissie aan de subcommissie Delft dd 12 januari 1822, invnr 353,
- brieven uit Delft aan de permanente commissie, oa dd 16 mei 1822 en 30 mei 1822, gemeld in brievenboek invnr 20, met melding brief aan de directeur 'wegens de aanvraag van plaatsing van 10 bedelaars' dd 5 juni 1822,
- brief van directeur Visser aan de permanente commissie dd 9 juni 1822, invnr 61

Enkele betrokken personen:

- Rengers, grietman Wymbriteradeel

Op bedelaarscontract geplaatse Wymbritseradelers

- Auke Ultjes van der Zweep (1763)
- Jillette Joukes Jaarsma, echtgenote van J.W. Boersma (1784), met vier kinderen: Jouke Jilles Boersma (1812), Anne Jilderts Boersma (1816), Rein Jilderts Boersma (1817) en Treintje Jilderts Boersma (1811)
- Willemke Derks Gorter, weduwe Visser (1779), met drie kinderen: Antje Sjoerts (1809), Pietje Sjoerts (1815) en Derkje Visser (1817),
- Trijnte Amkes van der Werf (1785), met drie kinderen: Amkes van der Werf (1808), Richtje van der Werf (1814) en Tjeerts van der Werf (1818).

Voor de tien Delftse bedelaars zie naamlijst eerste bedelaars A1 - A10.

Wegens kwade streken en dreigementen, pagina 51

Gebaseerd op:

- invnrs 1394 en 1441 (zie vorige stukje en hieronder).
- brief van Epe aan de permanente commissie dd 14 juni 1822, vermelding in brievenboek invnr 20,
- brief subcommissie Lisse dd 16 december 1822. 'dringt aan op de spoedige plaatsing van de in de Ommerschans bij kontrakt optenemen persoon, als hebbende de Koninkl approbatie daarop reeds lang ontvangen --> de opzending toegestaan 18 december, berigt aan de directeur 21 december, vermelding in brievenboek invnr 20.
- subcommissie Lisse dd 19 februari 1823, 'zendt in de stukken van het personeel van de bedelaar Jan Lodewijks, waarvoor gekontrakteerd is en welke eerstdaags zal worden opgezonden', vermelding in brievenboek invnr 20,
- subcommissie Lisse dd 27 februari 1823, 'meldt het overlijden van den persoon, welke op het punt stond van bij kontrakt naar de Ommerschans te worden opgezonden', vermelding in brievenboek invnr 20,
- brief minister van BZ dd 3 juli 1823, 'zendt in 1 exemplaar van het door Z.M. op den 16 juny geaprobeerd kontrakt met de Armmeesteren der R. K. gemeente te Koudekerk, ter overname van eene bedelares → autorisatie tot opzending gegeven aan den schout van Koudekerk 10 july', opschrift op brief invnr 66,
- brief van de schout van Koudekerk dd 19 juli 1823, 'Verzoekt vanwege het Roomsche Kath Armbestuur aldaar, uit hoofde van het voortvlugten van de bedelares, waarvoor gekontrakteerd is, het kontrakt provisioneel buiten effekt te houden', vermelding in brievenboek invnr 20,
- schrijffoon Van Konijnenburg komt van een kwitantie bij de financiële bescheiden, invnr 1021,
- over de staatscommissie ook de *Star* augustus 1822.

Alle F-contracten, vermelding in contractenboek invnr 1394, contracten zelf in invnr 1441:

- F1: Wymbritseradeel** – subcommissie, 5 januari 1822, 14 personen (niet bewaard gebleven) à f 30
- F2: Delft** – subcommissie, 7 februari 1822, 10 bedelaars (niet bewaard gebleven) à f 30
- F3: Monnickendam** – subcommissie, 11 maart 1822, één bedelaar, à f 30
- F4: Epe** – subcommissie, 20 juni 1822, één bedelaar, à f 30
- F5: Lisse** – subcommissie, september 1822, één bedelaar, à f 30
- F6: Gravenhage** – burgemeesteren, 20 september 1822, tien bedelaars, à f 40
- F7: Gravenhage** – subcommissie, 18 september 1822, vijf bedelaars, à f 40
- F8:** overheid 1000 bedelaars, 7 oktober 1822
- F9:** overheid 200 bedelaars, 1 februari 1823
- F10: Leiden** – subcommissie, 22 maart 1823, tien bedelaars, à f 40
- F11: Leiden** - subcommissie, 22 maart 1823, zes bedelaars, à f 40
- F12: Utingeradeel** – subcommissie, 19 juni 1823, twee bedelaars, à f 40

- Jan van Konijnenburg (1799), werknemer Maatschappij, vanaf juni 1829 directeur der koloniën.

Alle bedelaars, geen lichaamsgebreken hebbende, pagina 52

Gebaseerd op:

- koninklijk besluit 13 maart 1822, gemeentearchief Ommen, ingekomen stukken Stad Ommen 1821-1822,
- brief Johannes van den Bosch aan prins Frederik 12 februari 1821 met rekenvoorbeelden van de kosten van werkhuizen, invnr 352,
- 22 maart 1819, de directie van het werk-instituut ter wering van bedelarij in Amersfoort geeft kennis van haar oprichting. Tevens stuurt ze een gedrukt exemplaar van reglement, invnr 50,
- NB: dit werk-instituut levert ook aan de Maatschappij, bijvoorbeeld 19 juni 1823, besluit permanente commissie 'om aan de Directeur van het Instituut ter wering der bedelarij te Amersfoort te bedelen de leverancie van 1000 ellen grijs plst, met verzoek van dadelijk toezending van 200 ellen en het overige successief naar dat het gereed zal zijn', vermelding in brievenboek invnr 20.
- informatie over Hoorn
- Over Veere zie inleiding,
- brieven aan ministerie over Hoorns reglement
- uit de provincies 'Groningen, Friesland... enz, komt uit Piel.

Kloefklapper, pagina 55

Gebaseerd op lijsten gepubliceerd in de VVF-krant van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde afdeling Brugge, 41e jaargang nrs 2, 3, 4 & 5 van 2009. Ook op internet:

<http://familiekundebrugge.brugseverenigingen.be/Ledenblad> → kies VVF-krantje 2009.

Onverwijd een besluit nemen, pagina 56

Over de negotiatie gaan diverse brieven, maar in gedrukte vorm wordt een zakelijke beschrijving gegeven in de *Star* 1822 pagina 236-238. De huisbankiers van de Maatschappij zijn Vlaer en Kol, en de banden zijn zo innig dat laatstgenoemde vanaf 1819 lid is van de Commissie van Weldadigheid.

De uitleg over 'het gelukkigst lot' komt van 'den Heer Grave van Hogendorp' namens de commissie 'belast met het examineren der rekening en verantwoording van de ontvangsten en uitgaven der Maatschappij van Weldadigheid, over het vijfde maatschappelijk jaar, loopende tot 1 april 1823', die rapport uitbrengt aan de Commissie van Toezicht. Dat rapport staat in de *Star* van december 1823 vanaf pagina 961, en daarvandaan komt ook het citaat met 'meer bepaaldelijk tot daarstelling van het groote etablissement'.

Over zijn onderhandelingen met aannemers schrijft Johannes van den Bosch aan de permanente commissie ondermeer op 6 april 1822, invnr 61. De vaste bouwer van de Maatschappij was vanaf het begin in 1818 aannemer Oosterloo uit Steenwijk, die zich later associeerde met Hoffman uit Den Haag, zie ook pagina 112.

Het verhaal over de 'Munstersche Roverbende' komt uit een brief van de procureur-crimineel van de provincie Overijssel aan de gemeentes dd 11 mei 1822, gemeentearchief Ommen, ingekomen stukken Stad Ommen 1821-1822.

Gelijk eenem gnaden jongen, pagina 58

De aanvraag voor Hoff, inclusief de door Johannes van den Bosch verlangde financiële regeling (zie pagina 44-45), wordt gedaan op 15 februari 1822, invnr 353, de koninklijke goedkeuring komt binnen op 14 maart 1822, 'dat kapitein Van Hoff van het koloniaal depot voor de tijd van 8 maanden met behoud van rang en half traktement in dienst treedt bij de Maatschappij', invnr 60.

De beschrijving van de gebeurtenissen als Hoff aankomt, staan in het 14 februari 1823 door Fenner geschreven 'Verhaal van gebeurtenissen op der Ommerschans an de Permanente Kommissie der Maatschappij van Weldadigheid gedaan door den gepensioneerden lieutenant Fenner, gewezen Onder Directeur der kollonie Ommerschans', invnr 64.

100 douzijn tinne lepels, pagina 59

Gebaseerd op:

- brieven Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 23 mei 1822 en 12 juni 1822, invnr 61,
- de *Star* maart 1822,
- van 'een kanaal uit de Dedemsvaart door de kolonie N5 tot binnen de Ommerschans' is sprake in het financieel jaarverslag op pagina 722 van de *Star* 1823,
- over de aankopen gaat het in een brief van Stephanus Jacobus van Royen, de schout van Vledder, die in zijn nevenfunctie als notaris alle aankopen voor de Maatschappij doet, welke is bijgevoegd bij een brief van Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 20 juli 1822, invnr 62, en in de overzichten van het grondeigendom van de Maatschappij, invnr 1173,
- de aangevoerde materialen vallen af te leiden uit de rekeningen en kwitanties in de financiële administratie, invnr 1021.

Niets anders misdaan dan hunnen medemenschen om hulp gevraagd, pagina 63

Op 2 mei 1822 gaan brieven uit naar de leden van de commissie van weldadigheid, 'Geleide-brieven van het ontwerp ter vestiging van 1000 bedelaars in de Ommerschans, aan de respektive leden der Komm. van Weldadigheid, ten fine van approbatie van dat stuk', invnr 353.

Daarna volgen de reacties van de leden (sommige pas in juli) met de twee in het boek genoemde:

- kassier Petrus Ameshoff 14 mei 1822,
- Christianus Nieuwenhuis 8 mei 1822, allebei invnr 61.

Zullen tot een werkzaam leven worden opgeleid, pagina 64

De minister had 26 maart om een contract gevraagd, op 5 juni 1822 komt binnen een brief van de 'minister van binnenlandsche zaken & waterstaat, zendt in de verlangde reglementen van bedelaarsgestichten, om, na gebruik, terug te zenden'. aantekening in brievenboek invnr 20, op 17 juni 1822 gaat het conceptcontract met begeleidend schrijven naar de minister, invnr 960.

NB: Bij de uitgaande post, invnr 353, zit ook een ander contract met datum 17 juni, eerder ook opduikend in februari 1822, dat de opvang van bedelaars combineert met die van vondelingen, maar dat is een abuis en volgens mij is dat conceptcontract nooit verstuurd.

Het artikel met de lange titel staat in de *Star* juni 1822 pagina 411 ev. Het bevat ook rekensommetjes die moeten aantonen dat de opvang in Hoorn veel teveel geld kost.

De Capitain ging vol graamschap van mij, pagina 66

Gebaseerd op:

- Fenners terugblik op het bezoek van prins Frederik dd 14 februari 1823, invnr 64,
- de *Star* juli 1822, waarin wordt verteld over het bezoek van prins Frederik aan de diverse koloniën 'den 26-28 junij' en over de tevredenheid van de prins,
- brief van Prins Frederik aan de permanente commissie dd 5 juli 1822, invnr 62,
- Fenners 'verhaal van kundigheid in den landbouw' bij zijn brief van 14 februari 1823, invnr 64,
- brief van Johannes vd Bosch aan de permanente commissie dd 14 maart 1823, invnr 64.

Aaneenschakeling van weldaden pagina 69

De eerste hoevenaars op aankomstdatum, met de oorspronkelijke plaats van herkomst, overgenomen uit invnr 1579, zie voor de eerste acht ook *De proefkolonie*:

- Johannes Molenaar (1785), uit Haarlem, 15 juli 1822 op hoeve 5
- Bernardus Harmeling (1764), uit Groningen, 13 augustus 1822 op hoeve 4
- Jan Cornelis Westervelt (1767), uit Broek in Waterland, 13 augustus 1822 op hoeve 1
- Klaas Tijmes (1784), uit Alkmaar, 11 oktober 1822 op hoeve 2
- Pieter Arends (1777), uit Jisp, 18 oktober 1822 op hoeve 3
- Dominicus Meeder (1769), uit Tholen, 26 november 1822 op hoeve 6
- Antonie Gerards (1773), uit Rotterdam, 23 december 1823 op hoeve 7
- Johannes ter Smetten (1778), uit Den Haag, 23 december 1823 op hoeve 9
- Teunis Verboom (1791), uit Dordrecht, 11 mei 1824 op hoeve 10
- Johannes Fukke (1793), uit Zaltbommel, op 11 mei 1824 op hoeve 11
- Hendrik Steunenbergh (1774), uit Deventer, 19 oktober 1824 op hoeve 12
- Eilke Bakema (1778), uit Eenrum, 20 oktober 1824 op hoeve 13
- Heere Jaakes Kuyper (1788), uit Leeuwarden, 20 oktober 1824 op hoeve 14
- Gabriel Wibier (1770), uit Mons in België, 14 april 1825 op hoeve 15
- Jacobus Onvlee (1789), uit Leiden, 14 april 1825 op hoeve 16
- Anthonie van Osta (1770), uit Bergen op Zoom, 14 april 1825 op hoeve 17
- Anthonie Keizer (1767), uit Zaltbommel, 14 april 1825 op hoeve 18

- NB: Er komt wel commentaar op de kwaliteit die de gebroeders Makkinga leveren als ze de hoeves bouwen. Al bij de oplevering is er sprake van verzakkingen en bovendien blijken zij 'boven het waschhok' dunnere balken te hebben gebruikt dan in het bestek voorgeschreven. Aldus het verslag van ene R. Elsinga die was aangesteld om de bouwwerken te keuren. De gebroeders lossen het allemaal zodanig op dat de Maatschappij tevreden is, maar na vijf jaar heet het dat de eerste hoeves aan de achterkant 'tegen verdere uitwijking der zijmuren hebben moeten gestut worden'.

- De in dit stuk genoemde landbouwdeskundige is dezelfde als de geciteerde 'sympathisant', namelijk hoogleraar Jan Kops, in de beginperiode van de Maatschappij van Weldadigheid een tegenstander van het plan, maar inmiddels bekeerd. Hij maakt deel uit van de 'Commissie van Toekomst' en bezoekt in die hoedanigheid in augustus 1823 de koloniën. Zijn verslag staat in de *Star* van december 1823, pagina 927 en verder, en daar komen deze citaten vandaan.

- Over de hoeveelheid land rond de hoeves gaat het ook in het financieel jaarverslag in de *Star* 1823

pagina 691 ev, met name pagina 697.

- 'Waar vindt men tot nog toe ergens in Europa,' komt uit de *Star* 1824 pagina 770.

- De brief over de 'aaneenschakeling van weldaden' komt van hoevenaar Steunenberg, die hij stuurt aan de subcommissie Deventer, waarop die subcommissie dd 19 november 1824 aan de permanente commissie voorstelt die brief 'ter plaatsing in het tijdschrift de *Star* aan te bieden', invnr 71, wat vervolgens gebeurt in de *Star* 1824 pagina 850-851.

- NB: Een extra argument voor de mogelijkheid gewone kolonisten tot hoevenaars te bevorderen is volgens de Commissie van Toevoorzigt in de *Star* 1824 rondp 783 de opwekking van naijver onder de bewoners der vrije kolonien.

Notulen van de vergaderingen van de Commissie van Weldadigheid invnr 16. De verslagen zijn afgedrukt in de *Star* van augustus en september 1822.

Genoodzaakt vindende mij van de kolonie te apsentieren, pagina 71

Over de vrijlating van strafkolonisten:

– jaarverslag, afgedrukt in de *Star* van augustus 1822 pagina 559 ev,

– terugblik Fenner dd 14 februari 1823, invnr 64,

Vrijgelaten strafkolonisten: gezin Wolfs, gezin Kniessenburg, H. van Schie, G. Moolen, Betje Liefmans en Gees Nieuwenhuis.

Over het leegruimen van het plein en bouwen strafkolonie en kazerne op de zuidelijke wal:

– brief Johannes van den Bosch aan de permanente commissie dd 2 september 1822, invnr 62,

– verslag Commissie van Toevoorzigt in *Star* 1822 pagina 715 ev,

– brandverzekeringpolissen invnr 1291 (nr 2 kazerne en nr 6 strafkolonie 'een gebouw waarin tien strafkolonistenwoningen, met één keuken en de woning des opzieners') en invnrs 1295/1296,

Over de koloniale belevenissen van Willem Brauckman:

– reiskosten invnr 1021,

– designatieregister invnr 1395, mapje contributieopnemingen 1821,

– aankomst 8 augustus 1821 bij de aankomststaten invnr 1370,

– strafkolonistenregister invnr 1442, folio 10,

– notulen Raad van Tucht Veenhuizen-1 dd 7 maart 1826 en 16 april 1826, invnr 1618,

– brieven directeur Visser over Brauckman dd 29 april 1826 en 3 juni 1826, brievenboek invnr 348,

– brief van Brauckman, ongedateerd maar behandeld september 1826, invnr 961,

– strafkolonistenregister invnr 1580.

Willem Brauckman (1779) is vergezeld van echtgenote Toona Hello (1783), en kinderen Jan Dirk Branckman (1807), Adriana Branckman (1809) en Frederik Branckman (1813).

Mogen wij U er aan herinneren..., pagina 75

Brief van Delft over de tien bedelaar, Kloosterhuis pagina 118. Op 29 augustus 1822 schrijft de permanente commissie aan Delft dat de tien mogen komen, notitie in brievenboek invnr 20. Een dag later schrijft het lid van de permanente commissie Faber van Riemsdijk vanuit Frederiksoord, waar hij op bezoek is, een soortgelijke boodschap aan Delft volgens Kloosterhuis. Op 30 augustus 1822 meldt de subcommissie Delft dat en hoe de tien zullen reizen, volgens notitie in brievenboek invnr 20.